

Marek Stokłosa

Ekskluacja zakonnika w świetle KPK

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 57/4, 37-64

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MAREK STOKŁOSA SCJ
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

EKSKLAUSTRACJA ZAKONNIKA W ŚWIETLE KPK/83 I JEJ AKTUALNA PROBLEMATYKA W PRAKTYCE INSTYTUTÓW ZAKONNYCH

Treść: Wstęp. – 1. Geneza i rozwój instytucji eksklaustracji. – 2. Pojęcie eksklaustracji w KPK/83 i jej formy. – 3. Eksklaustracja zwykła. – 2.1. Przyczyny eksklaustracji. – 2.2. Prośba o eksklaustrację. – 2.3. Władza udzielająca. – 2.4. Ustanie okresu eksklaustracji. – 3. Eksklaustracja nałożona. – 4. Skutki eksklaustracji. – Zakończenie.

Jednym z istotnych elementów charakteryzujących instytucje zakonne jest braterskie życie ich członków we wspólnocie¹. Przynależność zakonnika do określonego domu instytutu zobowiązuje go do pozostawania w braterskiej więzi z pozostałymi członkami wspólnoty zakonnej. Więż ta rodzi obowiązek zamieszkania i przebywania w domu zakonnym, którego zakonnik nie może opuszczać bez zezwolenia kompetentnego przełożonego².

Występują jednak w życiu osoby zakonnej różne sytuacje czy problemy, nie tylko natury osobistej, które uniemożliwiają jej prowadzenie regularnego życia we wspólnocie. Wymagają one dłuższego przebywania poza domen instytutu. W takich okolicznościach Kościół wychodzi naprzeciw powstałym trudnościom, proponując prawne uregulowanie zaistniałej sytuacji. Proponuje w swym prawodawstwie – oprócz instytucji legalnego przebywania poza domem instytutu, o której mowa

¹ Por. kan. 607 §2 KPK/83.

² Por. kan. 665 §1 KPK/83.

w kan. 665 KPK/83 – eksklaustrację, będącą formą częściowej i czasowej separacji zakonnika z instytutem jego prawnej przynależności.

W niniejszym studium zostanie najpierw przedstawiona w ogólnym zarysie geneza i rozwój instytucji eksklaustracji, a następnie różne jej formy w ujęciu KPK/83, z uwzględnieniem ich zastosowania w praktyce instytutów zakonnych.

1. Geneza i rozwój instytucji eksklaustracji

Od początków istnienia zorganizowanych form życia konsekrowanego spotykamy się z eksklaustracją. Pierwotnie była ona utożsamiana z fizyczną nieobecnością zakonnika w domu zakonnym (*extra – claustrum*). Jej pierwsze uregulowanie pojawia się w kan. 4 Soboru Chalcedońskiego z 451 roku³. Jego norma podporządkowuje klasztory władzy biskupa, który mógł zezwolić mnichom na czasowe opuszczenie klasztoru. Wobec zakonnika, który oddalił się bez zgody biskupa, należało deklorować karę ekskomuniki⁴. Zasada ta utrzymuje się przez kilka wieków i zostaje wzmocniona przez wprowadzenie profesji monastycznej, która wiązuje mnicha na sposób stały z klasztorom i jego opatem⁵. Jednak wraz z pozyskiwaniem przez klasztory przywileju egzempcji, czyli wyjęcia spod władzy biskupa, pozwolenie na pobyt poza klasztorom mogło być udzielone także przez przełożonego zakonnego.

Dalszy rozwój omawianej instytucji spotykamy w Dekrecie Gracjana (1140 rok). Postanawia on, że przełożony zakonnny w klasztorach pełnej egzempcji ma prawo udzielać eksklaustracji i deklorować ekskomunikę *latae sententiae* wobec tych zakonników, którzy bezprawnie oddalili się od klasztoru. Powyższe kompetencje pozostają jednak

³ Por. SOBÓR CHALCEDOŃSKI, w: Dokumenty Soborów Powszechnych (red. A. Baran, H. Pietras), tekst grecki, łaciński, polski, t. I (Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II), Kraków 2001, s. 229.

⁴ Por. J. TORRES, *Procedimento di esclaustrazione del religioso*, Informations SCRIS 18(1992) nr 1, s. 55; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione dall'istituto di vita consacrata, II. L'esclaustrazione*, Quaderni di diritto ecclesiale 24(2011), s. 303; J. KOWAL, *Geneza i rozwój instytucji eksklaustracji*, Prawo Kanoniczne 37(1994) nr 1-2, s. 51.

⁵ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 55.

nadal zarezerwowane biskupowi miejsca w przypadku zakonników kapłanów, z racji sprawowania przez nich świętej posługi poza klasztorem, które wymagało zezwolenia biskupa⁶.

Zasadnicze zmiany w podejściu do eksklaustracji spotykamy w Dekretalach Grzegorza IX (1234 rok). Wprowadziły one istotne zakazy udzielania pewnych form eksklaustracji, szczególnie tej nieokreślonej czasowo. Ponadto mnisi nie mogli żyć pojedynczo, nawet w przypadku prowadzenia apostolatu w imieniu instytutu. Codzienne życie spędzone poza klasztorem uniemożliwiało bowiem realizację życia wspólnotowego, do którego zostali zobowiązani przez profesję. Stąd też Dekretały nakładały na biskupa obowiązek zwrócenia uwagi opatowi, aby ten wezwał zakonnika żyjącego samotnie do klasztoru, bądź też jednoosobową placówkę wzmocnił personalnie tak, aby została uformowana wspólnota zakonna. Biskup miał prawo wymierzyć karę cenzury opatowi, który pozostał bierny wobec jego poleceń. Również zakonnicy, którzy nie posiadali święceń, nie mogli przebywać samotnie przez dłuższy czas poza klasztorem. Wobec zakonnika, który od ponad dwóch miesięcy pozostawał poza klasztorem, wymierzana była ekskomunika lub inna kara⁷.

Po Soborze Trydenckim (1545-1563) stanowisko Kościoła w sprawie pobytu poza klasztorem uległo zasadniczym zmianom. Pozwolenie na takie przebywanie mógł udzielić nie tylko papież, ale także przełożony zakonny według postanowień Konstytucji bądź też na podstawie panujących zwyczajów prawnych w poszczególnych instytutach. Zwyczaj było ono udzielane na określony czas, krótszy czy dłuższy, w zależności od zaistniałej przyczyny. Zezwolenie można było otrzymać także na czas nieokreślony czy wieczysty, jednak mogło być ono odwołane przez przełożonego, jeśli zaistniały słuszne przyczyny. Zakonnik w czasie przebywania poza klasztorem był związany słubami oraz tymi obowiązkami zakonnymi, które można było pogodzić z warunkami, w których przyszło mu żyć. Obowiązki wynikające ze ślubu ubóstwa ulegały pewnemu złagodzeniu. Zakonnik mógł bowiem

⁶ Por. J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 52.

⁷ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 57; J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 52-53.

nabywać dobra materialne i ich używać, jednak stanowiły one własność klasztoru, do którego zakonnik prawnie przynależał⁸.

Od XVIII w. spotykamy się z formą eksklustracji, przyjętej jako sekularyzacja czasowa lub wieczysta, która mogła być udzielona jedynie przez Stolicę Apostolską. Sekularyzacja czasowa pozwalała zakonnikom ślubów uroczystych lub zwykłych na prowadzenie życia poza domem instytutu. Zakonnik był związany nadal ślubami, mógł nosić strój zakonny i przynależał prawnie do instytutu, do którego miał prawo wrócić. Natomiast w przypadku sekularyzacji wieczystej tracił on przynależność prawną do instytutu zakonnego i prawo noszenia stroju zakonnego. Jeśli jednak był zakonnikiem o ślubach uroczystych, wówczas nadal przynależał do stanu zakonnego i był zobowiązany do ich zachowania w otoczeniu, w którym przyszło mu żyć⁹.

KPK z 1917 roku, w kan. 638 i 639, zaadaptował zasadnicze elementy konstytutywne sekularyzacji czasowej i wieczystej, przyjmując jedną formę eksklustracji. Została wykluczona możliwość otrzymania eksklustracji wieczystej. Uznano bowiem, że jeśli zakonnik decyduje się na stały pobyt poza domem instytutu, wówczas powinien zwrócić się o dyspensę od ślubów zakonnych. Przyjęto więc, że eksklustracja jest czasowa, chociaż może być udzielana na nieokreślony czas. Nie może ona być także utożsamiana ze zwykłym pozwoleniem na pobyt poza klasztorem, o którym mowa w kan. 606 §2 KPK/1917, gdyż występują zasadnicze rozbieżności między tymi dwoma instytucjami, począwszy od długości czasu na jaki są udzielane, władzy udzielającej, czy różnią się też w skutkach, które pociągają za sobą¹⁰. Pozwolenie na zwykły pobyt poza domem zakonnym nie mogło przekraczać sześciu miesięcy, chyba że motywem przemawiającym za jego udzieleniem było podjęcie studiów lub ratowanie zdrowia. Pozwolenie to było udzielane przez kompetentnego przełożonego zakonnego, natomiast udzielenie indultu eksklustracji w przypadku instytutów na prawie papieskim

⁸ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 57; J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 53-54.

⁹ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 57-58; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 304-305.

¹⁰ Por. J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 55.

było zarezerwowane Stolicy Apostolskiej. Zaś w instytucie na prawie diecezjalnym, oprócz Stolicy Apostolskiej, eksklaustracja mogła być udzielona przez ordynariusza miejsca. Zakonnik przebywający na eksklaustracji był nadal członkiem instytutu zobowiązanym do zachowania ślubów oraz innych obowiązków wynikającej ze złożenia profesji, o ile były możliwe do wypełnienia w nowych warunkach życia. Nie mógł nosić habitu zakonnego oraz nie posiadał głosu czynnego i biernego w instytucie. W zakresie ślubu posłuszeństwa był podległy przede wszystkim ordynariuszowi miejsca. Przełożonym powinien zaś okazać posłuszeństwo wówczas, gdy dla słusznych powodów został wezwany przez nich do powrotu z eksklaustracji. Ponadto w czasie eksklaustracji zachowywał prawo korzystania z czysto duchowych przywilejów instytutu prawnej przynależności oraz miał zapewnione wszystkie *suffragia*, które były określone prawem własnym po śmierci każdego innego zakonnika¹¹.

W czasie obowiązywania KPK z 1917 roku instytucja eksklaustracji ulega pewnym modyfikacjom. W praktyce Stolicy Apostolskiej pojawiła się eksklaustracja nałożona. W przeciwieństwie do tej przyjętej w Kodeksie, nie była ona udzielana na prośbę zainteresowanego zakonnika, lecz nakładana przez kompetentną władzę kościelną. Została wprowadzona, gdyż napotkano trudności w określeniu statusu dla tych zakonników, którzy będąc osobami duchownymi przebywali na okresie próby w diecezji aż do momentu ich inkardynacji przez biskupa diecezjalnego. Początkowo po promulgacji KPK z 1917 roku, zgodnie z obowiązującym prawem, tym zakonnikom udzielano indultu sekularyzacji. Okazało się jednak, że niektórzy zakonnicy nie zaliczali pomyślnie próby w diecezji. Po jej negatywnym zakończeniu pozostawali bez inkardynacji oraz bez prawnej przynależności do instytutu, którą utracili na mocy indultu sekularyzacji. W tej sytuacji Stolica Apostolska wprowadziła zasadę, że indult sekularyzacji osiągał swój skutek w momencie inkardynacji zakonnika. Natomiast na czas próby w diecezji była nakładana na niego eksklaustracja¹².

¹¹ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 58.

¹² Por. J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 63.

Inny powód eksklaustracji nałożonej pojawił się w czasie II wojny światowej. W niektórych krajach powoływano do służby wojskowej także zakonników o ślubach uroczystych. W tej sytuacji Stolica Apostolska zdecydowała się upoważnić przełożonych wyższych do podejmowania decyzji nałożenia eksklaustracji¹³.

Inna forma eksklaustracji nałożonej, która została wprowadzona przez Stolicę Apostolską, to eksklaustracja *ad nutum Sanctae Sedis*. Miała ona zastosowanie do tych zakonników, którzy przez swe negatywne postępowanie zakłócali właściwy rytm życia wspólnotowego. Ich postawa szkodliwości lub uciążliwości dla wspólnoty nie stanowiła prawnej przyczyny do usunięcia ich z instytutu zakonnego. Co więcej ci zakonnicy nie byli zainteresowani odejściem z instytutu z własnej woli. W tej sytuacji umożliwiono najwyższemu przełożonemu instytutu występowanie do Stolicy Apostolskiej z umotywowaną prośbą o zastosowanie wobec wspomnianych zakonników eksklaustracji nałożonej. Była ona zasadniczo udzielana na czas nieokreślony. Jednak zakonnik po ustaniu przyczyny, z powodu której eksklaustracja została mu nałożona, mógł za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej powrócić do instytutu¹⁴.

Kolejna forma eksklaustracji, która pojawiła się w trakcie obowiązywania Kodeksu z 1917 roku, to eksklaustracja kwalifikowana¹⁵. Była ona udzielana przez Stolicę Apostolską zakonnikom posiadającym święcenia, którzy stanęli w obliczu kryzysu własnego powołania zakonnego i kapłańskiego. Część z nich bez głębszego zastanowienia występowała o przeniesienie do stanu świeckiego. Inni decydowali się na porzucenie stanu zakonnego i kapłańskiego, a tym samym na prowadzenie nieuregulowanego życia wobec Boga i Kościoła, dość często

¹³ Por. Tamże.

¹⁴ Więcej na temat eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis*: J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 68-69; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 311-313; J. KOWAL, *Geneza i rozwój ...*, dz. cyt., s. 64-6.

¹⁵ Szersze omówienie instytucji eksklaustracji kwalifikowanej znajdujemy w następujących opracowaniach: A. GUTIÉRREZ, *De axclaustratio qualificata*, *Commentarium pro Religiosis* 34(1955), s. 374-379; J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 71-72; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 313-314; F. CICCIMARRA, *Esclaustrazione imposta ed esclaustrazione qualificata: quali le differenze?*, *Vita Consacrata* 27(1991), s. 992-995.

przy milczącej akceptacji przełożonych. Stąd też w praktyce Stolicy Apostolskiej pojawiła się eksklaustracja kwalifikowana, udzielana tym zakonnikom, którzy w jakiś sposób okazywali swą dyspozycyjność w celu przezwyciężenia zaistniałego kryzysu swego powołania. O indult tej eksklaustracji mógł wystąpić sam zainteresowany zakonnik, bądź też był udzielany na wniosek władz instytutu, czy też z inspiracji samej Stolicy Apostolskiej, jednakże przy pełnej akceptacji zakonnika. Umożliwiał on eksklaustrowanemu legalne przebywanie poza wspólnotą instytutu i prowadzenie życia na sposób osoby świeckiej w celu dogłębnego przemyślenia swojego powołania. Na czas jej trwania zakonnik był dyspensowany od obowiązków wynikających z przyjętych święceń, za wyjątkiem ślubu czystości i celibatu. Posiadał zakaz sprawowania świętej posługi i noszenia stroju zakonnego. Jak każdy wierny mógł przyjmować sakramenty. Podczas eksklaustracji w sprawach dyscyplinarnych podlegał ordynariuszowi miejsca zamieszkania oraz przełożonym instytutu. Ta podwójna zależność miała swe uzasadnienie nie tyle w sprawowaniu kontroli nad prowadzeniem przez zakonnika właściwego stylu życia odpowiadającego osobie duchownej, ale przede wszystkim na okazywaniu pomocy w przezwyciężaniu kryzysu powołania.

Tego rodzaju eksklaustracja była udzielana na określony czas. Po jego upływie zakonnik albo powracał do regularnego wypełniania obowiązków życia zakonnego i kapłańskiego we wspólnocie bądź też występował do Stolicy Apostolskiej o przedłużenie okresu eksklaustracji, jeśli kryzys powołania nie został jeszcze całkowicie przełamany, a zaistniały uzasadnione przesłanki do jego przezwyciężenia. W przypadku, gdy kryzys powołania nie ustąpił, wówczas w swej praktyce Stolica Apostolska wprowadziła możliwość przeniesienia zakonnika na jego prośbę do stanu świeckiego z obowiązkiem zachowania celibatu. W tej sytuacji duchowny zakonnik był dyspensowany od wszystkich obowiązków zakonnych i kapłańskich, za wyjątkiem zachowania w świecie obowiązku celibatu. Jednym z zasadniczych skutków przeniesienia do stanu świeckiego była utrata prawnej przynależności do instytutu oraz stanu duchownego. W przyszłości były zakonnik mógł zostać przywrócony do stanu duchownego i wykonywania posługi ka-

ślańskiej, jeśli znalazł sobie biskupa diecezjalnego, który wyraził wolę przyjęcia go do diecezji.

Instytucja eksklustracji kwalifikowanej oraz przeniesienia do stanu świeckiego z obowiązkiem zachowania celibatu były stosowane w praktyce Stolicy Apostolskiej również po promulgacji KPK/83. Aktualnie zaprzestano ich udzielania.

2. Pojęcie eksklustracji w KPK/83 i jej formy

KPK/83 nie podaje definicji eksklustracji. Współczesna literatura kanonistyczna określa tę instytucję jako częściową i czasową formę separacji zakonnika z instytutem jego prawnej przynależności¹⁶. W konsekwencji jej udzielenia zakonnik może legalnie przebywać poza domem własnego instytutu na określony czas. Podczas tego pobytu nadal jest on związany ślubami i prawnie przynależy do instytutu zakonnego. Ponadto, jeśli jest osobą duchowną, pozostaje wciąż do niego inkardynowany. Charakterystyką tej częściowej separacji jest zwolnienie zakonnika z tych obowiązków wypływających z faktu przynależności do instytutu, których nie może on „pogodzić z nowymi warunkami życia” (kan. 687 KPK/83)¹⁷. Poza tym, jak postanawia dalej prawodawca w cytowanym kanonie, nie przestaje on być zależny od własnych przełożonych. Pozostaje pod ich opieką, a także dodatkowo pod nadzorem ordynariusza miejsca, jeśli jest osobą duchowną. Wyraźną konsekwencją eksklustracji jest utrata przez zakonnika głosu czynnego i biernego w instytucie jego prawnej przynależności.

Eksklustracja w swoich skutkach jednoznacznie różni się od prawnej nieobecności zakonnika poza wspólnotą zakonną, o której mowa w kan. 665 §1 KPK/83¹⁸. Jedyłą ich wspólną cechą jest fizyczna nie-

¹⁶ Por. M. STOKŁOSA, *Prawne formy definitywnego wystąpienia z instytutu zakonnego*, w: *Ars Boni et Aequi*. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin, Warszawa 2010, s. 519-520.

¹⁷ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2, cz. III, Lublin 1990, s. 204.

¹⁸ Por. A. CHRAPKOWSKI, J. KRZYWDA, *Kan. 573-709*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego* (red. J. Krukowski), T. II/2: Księga II, Lud Boży, Cz. III: Instytuty

obecność zakonnika w domu zakonnym instytutu prawnej przynależności. Natomiast prawna nieobecność nie wywiera jakichkolwiek konsekwencji w zakresie praw i obowiązków zakonnika. Nie ulegają one zawieszeniu, nawet jeśli zakonnik podczas pobytu poza wspólnotą zakonną napotyka trudności w ich realizacji. Czas nieobecności poza wspólnotą nie jest wliczany do okresu eksklustracji, jeśli zostanie ona sukcesywnie udzielona, gdyż są to dwie odrębne instytucje, uregulowane przez ustawodawcę w odrębnych rozdziałach KPK/83 (nieobecność w rozdziale określającym obowiązki i prawa instytutów oraz ich członków, natomiast eksklustracja w rozdziale regulującym wyłączenie członków z instytutu).

KPK/83 wyróżnia następujące rodzaje eksklustracji:

- eksklustrację zwyczajną, której na prośbę zakonnika z ważnej przyczyny może udzielić najwyższy przełożony instytutu, za zgodą swojej rady, na okres nieprzekraczający trzech lat (kan. 686 §1);
- eksklustrację zwyczajną przekraczającą okres trzech lat, której udzielenie na prośbę zakonnika jest zarezerwowane Stolicy Apostolskiej czy biskupowi diecezjalnemu w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym (kan. 686 §1);
- eksklustrację mniszek, której może udzielić wyłącznie Stolica Apostolska (kan. 686 §2);
- eksklustrację nałożoną przez Stolicę Apostolską lub przez biskupa diecezjalnego w przypadku zakonnika instytutu na prawie diecezjalnym (kan. 686 §3).

Eksklustracja kwalifikowana, która – jak już zaznaczyliśmy – była stosowana w praktyce Stolicy Apostolskiej, szczególnie po Soborze Watykańskim II, nie została uregulowana w KPK/83. Była jednak stosowana przez pewien okres po jego promulgacji. Aktualnie Stolica Apostolska zrezygnowała z jej udzielania¹⁹.

życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego, Poznań 2006, s. 123; P. MALECHA, *La separazione dall'istituto religioso*, w: *La vita consacrata nella Chiesa*, Quaderni della Mendola 14 (a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico), Milano 2006, s. 279-280.

¹⁹ Por. J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 331.

Wielu kanonistów uważa sekularyzację *ad experimentum* jako formę eksklaustracji²⁰. Trzeba jednak zaznaczyć, że są to dwie zasadniczo różniące się instytucje, uregulowane w odrębnych artykułach tego samego rozdziału KPK/83. Posiadają wspólne cechy charakterystyczne, m.in. takie jak: kontynuacja przynależności do instytutu; zawieszenie obowiązków i praw w instytucie, których nie można pogodzić z nową formą życia; pozbawienie głosu czynnego i biernego. Mimo powyższych zbieżności, istnieją zasadnicze różnice, które wskazują na odrębność tych instytucji. Zakonnik będący osobą duchowną zwracając się o indult eksklaustracji nie prosi, tak jak ma to miejsce w przypadku sekularyzacji *ad experimentum*, o indult definitywnego odejścia z instytutu i zwolnienie ze ślubów zakonnych, ale o zezwolenie na czasowy pobyt poza instytutem z ważnych przyczyn. W czasie trwania eksklaustracji zakonnik jest zależny od przełożonych, a także od ordynariusza miejsca, gdy jest osobą duchowną. Natomiast w przypadku sekularyzacji *ad experimentum* prawodawca nie wspomina o zależności od przełożonych instytutu, która w praktyce sprowadza się raczej jedynie do kontaktów kurtuazyjnych. Z racji odbywania próby w diecezji podlega on bezpośrednio biskupowi diecezjalnemu, który ma prawo powierzać zakonnikowi wszelkie zadania i urzędy bez zgody przełożonych instytutu. Przełożeni nie mogą ingerować w działalność duszpasterską zakonnika, która podlega ocenie jedynie przez biskupa diecezjalnego. W przeciwieństwie do eksklaustracji, w czasie trwania próby nie mogą oni wezwać zakonnika do powrotu do instytutu. Decyzję o powrocie do instytutu przed zakończeniem próby może podjąć dobrowolnie sam zakonnik. Również biskup diecezjalny może zrezygnować z zamiaru inkardynacji zakonnika na skutek negatywnej oceny dotychczasowego przebiegu próby bądź z innych przyczyn bliżej nieokreślonych. Wówczas zakonnik ma obowiązek powrócić do instytutu, a ten go przyjmując.

²⁰ POR. V. DE PAOLIS, *La vita consacrata nella Chiesa*, Bologna 1991, s. 379; W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutu życia zakonnego*, *Prawo Kanoniczne* 38(1995) nr 3-4, s. 144; E. McDONOUGH, *Exclaustration: Canonical categories and current practice*, *The Jurist* 49(1988), s. 596 i 605; M. RUESSMANN, *Aspects of Exclaustration*, *Periodica de re canonica* 34(1995)2, s. 239-240.

Za odrębnością omawianych instytucji przemawiają także zasadnicze modyfikacje wprowadzone przez Stolicę Apostolską w treści dekretu zezwalającego na sekularyzację *ad experimentum*. Tak jak już zostało wyżej wspomniane, Stolica Apostolska udzielała zakonnikowi indultu eksklustracji na czas jego próby w diecezji. Praktyka ta była stosowana do pewnego okresu po promulgacji KPK/83²¹. Jednakże obecne dekryty nie wspominają już o udzieleniu eksklustracji, pomijając tym samym wyraźne odniesienie do kan. 687, chociaż wymieniają niektóre skutki zbliżone do eksklustracji²².

3. Eksklustracja zwykła

W literaturze kanonistycznej przyjmuje się, że eksklustracja zwykła to ta, która jest udzielona na prośbę zainteresowanego zakonnika ślubów wieczystych, po spełnieniu określonych warunków, o których mowa w kan. 686 §1 KPK/83²³. Nie jest więc udzielana, w przeciwieństwie do eksklustracji nałożonej, na wniosek najwyższego przełożonego przez zewnętrzną kompetentną władzę kościelną²⁴.

2.1. Przyczyny eksklustracji

Istotnym warunkiem udzielenia indultu eksklustracji jest wskazanie przez samego zakonnika poważnej przyczyny, która zmusza go do

²¹ Np. por. dekryty z 1997 roku, które wyraźnie wspominają o eksklustracji: „... Oratori concedat indultum exclaustationis, durante experimenti tempore, (...) et servatis ceteris servandis ad normam Can. 687 Codicis Iuris Canonici”.

²² Np. por. dekryty z 2010 roku, które zawierają decyzję następującej treści: „La Congregazione per gli Istituti di vita consacrata e le Società di vita apostolica (...) concede all’Oratore l’indulto richiesto, esonerandolo dall’osservanza di tutte le norme che non sono compatibili con la condizione di vita. Durante il periodo di prova perde il diritto di voce attiva e passiva nel suo Istituto. Se è rifiutato dall’Ordinario avvisato il Superiore, deve ritornare all’Istituto”.

²³ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 204.

²⁴ KKKW nie przyznaje najwyższemu przełożonemu kompetencji udzielania indultu eksklustracji. Decyzje co do jej udzielenia czy nałożenia podejmuje władza kościelna, której zakon lub zgromadzenie podlega. Por. kan. 489-490 i 548 KKKW; J. KAŁOWSKI, *Prawo o instytucjach życia konsekrowanego według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, Warszawa 1994, s. 259-260.

dłuższej nieobecności poza instytutem jego prawnej przynależności. Najczęściej spotykane przyczyny to: kryzys powołania zakonnego; trudna sytuacja życiowa rodziców czy kogoś z najbliższych członków rodziny; działalność apostołska, która wymaga stałego przebywania poza domem instytutu i nie będzie wykonywana w imieniu instytutu; realizacja projektu założenia nowego instytutu²⁵. Dość częstą przyczyną, w przypadku zakonników przynależących do stanu duchownego, jest podjęcie pracy duszpasterskiej w diecezji przed ewentualnym wystąpieniem do kompetentnej władzy kościelnej o indult definitywnego odejścia z instytutu i przejścia do duchowieństwa diecezjalnego, zgodnie z kan. 693 KPK/83.

Wskazany przez zakonnika powód eksklaustracji musi być tak poważny, że zaistniałej sytuacji nie można zaradzić w inny sposób, niż przez udzielenie indultu eksklaustracji²⁶. Możliwość zastosowania konkretnych innych rozwiązań będzie uzależnione nie tylko od dyspozycji zakonnika, ale także od okoliczności wystąpienia przyczyn, które uniemożliwiają realizację obowiązku życia we wspólnocie. Takim rozwiązaniem, wspólnym dla wszystkich przyczyn uniemożliwiających wypełnienie tego obowiązku, może być wystąpienie zakonnika o pozwolenie na przebywanie poza domem zakonnym, które jest udzielane zgodnie z kan. 665 §1 KPK/83. Pozwolenie to jest mniej drastyczne w skutkach, niż indult eksklaustracji, który czasowo pozostawia zakonnika poza własnym instytutem. Jednak trzeba pamiętać, że to rozwiązanie nie może być traktowane jako przejściowe, które pozwoli zakonnikowi na dłuższe przebywanie poza instytutem w konsekwencji sukcesywnego udzielenia indultu eksklaustracji, po upływie czasu prawnej nieobecności, o której mowa w kan. 665 §1 KPK/83. Jako negatywne w praktyce instytutów należy uznać wzajemne porozumienie się zakonnika i przełożonego co do takiego toku postępowania, którego jedynym celem jest jak najdłuższe legalne przebywanie poza

²⁵ Por. W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutu życia zakonnego*, Prawo Kanoniczne 38(1995) nr 3-4, s. 121; B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 204-205.

²⁶ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 60.

wspólnotą zakonną. W takiej sytuacji, w celu wykluczenia „tułaczego” statusu, zakonnik winien zwrócić się bezpośrednio z prośbą o indult eksklustracji, a kompetentna władza przystąpić do oceny powodów, które uzasadniają jego udzielenie. Gdyby jednak, po zakończeniu okresu eksklustracji nadal istniały uzasadnione przyczyny przemawiające za przebywaniem zakonnika poza instytutem, wówczas nie stoi na przeszkodzie, aby zakonnik wystąpił do Stolicy Apostolskiej bądź do właściwego biskupa diecezjalnego, w przypadku przynależności do instytutu na prawie diecezjalnym, o przedłużeniu indultu eksklustracji (kan. 687 §1 KPK/83).

Indult eksklustracji – zdaniem wielu kanonistów – nie powinien być udzielany temu zakonnikowi, który przebywając bezprawnie od dłuższego czasu poza wspólnotą zwraca się z prośbą o jego legalizację w formie eksklustracji²⁷. W tej sytuacji powinien on, jeśli nie zaistniała inna poważna przyczyna, powrócić do wspólnoty wyznaczonej przez kompetentnego przełożonego. Gdyby jednak kontynuował bezprawną nieobecność, wówczas należałoby wobec tak postępującego zakonnika wszcząć procedurę wydalenia z instytutu, o której mowa w kan. 697 KPK/83. Taką samą procedurę powinno się zastosować wobec tego zakonnika, który okazuje uporczywe nieposłuszeństwo przełożonym w poważnej materii. Zdarza się w praktyce instytutów, że zakonnik, chcąc się uchylić od obowiązku zachowania ślubu posłuszeństwa, przedkłada prośbę o indult eksklustracji, a najwyższy przełożony takiego indultu udziela w celu zażegnania powstającego konfliktu. Trzeba zaznaczyć, że ten spór w kontekście nieposłuszeństwa nie stanowi poważnej przyczyny, która uzasadniałaby udzielenie eksklustracji. Owszem jest to poważna przyczyna, która uzasadnia wszczęcie procedury o wydaleniu z instytutu²⁸.

Dość częstym powodem przemawiającym za udzielaniem indultu eksklustracji są wątpliwości czy też kryzys powołania zakonnego.

²⁷ Por. Tamże, s. 61.

²⁸ Por. Tamże, s. 60-61; B. HORVAT, *La vita fraterna in comune negli istituti religiosi*, *Commentarium pro religiosis et missionariis* 87(2006), s. 121-122; W. KIWIOR, *Procedura obowiązująca przy eksklustracji ...*, dz. cyt., s. 122.

Sytuacja ta wymaga od przełożonych pewnej ostrożności w podejmowaniu decyzji. Najpierw w wzajemnym dialogu z zakonnikiem powinno się rozważyć możliwość zastosowania innych środków w celu przezwyciężenia zaistniałego kryzysu. Mogą one być różne, w zależności od dyspozycji zakonnika i od okoliczności powstania kryzysu. Gdyby jednak okazałyby się one nieskuteczne albo nieakceptowane przez zainteresowanego, wówczas należałoby rozważyć jego prośbę o udzielenie indultu eksklustracji.

Oprócz wyżej wymienionych sytuacji mogą wystąpić inne partykularne przyczyny w praktyce poszczególnych instytutów.

2.2. Prośba o eksklustrację

Eksklustracja zwykła jest udzielana na wyraźną prośbę zainteresowanego zakonnika o ślubach wieczystych²⁹. Nie można jej udzielić wbrew jego woli, przymuszając go tym samym do przebywania poza wspólnotą zakonną. O indult eksklustracji zwykłej dla zakonnika nie mogą więc wystąpić przełożeni instytutu.

Prośba zainteresowanego zakonnika, chociaż prawodawca nie wspomina o jej formie, powinna być wyrażona na piśmie i podpisana przez niego własnoręcznie. Zwracający się o indult eksklustracji winien on umotywować zaistniałą w jego życiu ważną przyczynę, która zmusza go do przebywania poza wspólnotą oraz określić czas jej trwania.

Adresatem prośby, w przypadku eksklustracji nieprzekraczającej trzech lat, jest najwyższy przełożony instytutu. Natomiast prośba

²⁹ Prawodawca nie dopuszcza udzielenia eksklustracji zwykłej zakonników ślubów czasowych. Jeśli wystąpią poważne przyczyny, które uniemożliwiają profesowi obecność we wspólnocie zakonnej, wówczas może on wystąpić o zezwolenie na przebywanie poza wspólnotą zakonną, które może być udzielone zgodnie z postanowieniami kan. 665 §1 KPK/83. Nieobecność ta może wpłynąć na wydłużenie okresu profesji czasowej. Ponadto zakonnik może w trakcie trwania ślubów czasowych poprosić najwyższego przełożonego o indult odejścia z instytutu (kan. 688 §2 KPK/83, szczególnie w sytuacji, gdy zaistniała przyczyna wymusza dłuższe przebywanie poza wspólnotą. Po jej ustaniu zakonnik może poprosić najwyższego przełożonego o ponowne przyjęcie do instytutu, bez obowiązku ponawiania nowicjatu (kan. 690 §1 KPK/83). Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 63.

o przedłużenie indultu³⁰ bądź udzielenie go na okres przekraczający trzechlecie jest kierowana do Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego bądź do kompetentnego biskupa diecezjalnego, jeśli zakonnik jest członkiem instytutu na prawie diecezjalnym.

W przypadku podziału instytutu na prowincje lub części z nią zrównane³¹, prośba do najwyższego przełożonego powinna być składana za pośrednictwem właściwego przełożonego wyższego, który jest zobowiązany – według przyjętej praktyki większości instytutów – do wyrażenia własnej opinii oraz dołączenia do niej innych dokumentów, które według jego uznania są w jakimś sensie powiązane z przedstawioną prośbą i mogą mieć zasadnicze znaczenie w trakcie jej rozpatrywania przez przełożonego generalnego i jego radę. W praktyce instytutów są to: opinia członków rady przełożonego wyższego; opinia bezpośredniego przełożonego lokalnego; korespondencja czy spisane przez przełożonego wyższego tzw. *promemoria*, które ukazują wysiłki podjęte przez przełożonego w celu poszukiwania innych dróg rozwiązania zaistniałej sytuacji niż eksklustracja; ewentualne orzeczenia lekarskie dotyczące stanu zdrowia zakonnika czy też innych osób (np. rodziców), które konstytuują w jakimś stopniu przyczynę wystąpienia o indult eksklustracji. W załącznikach do prośby o indult eksklustracji, w przypadku zakonnika będącego osobą duchowną, nie może zabraknąć pisemnej zgody ordynariusza miejsca, na którym zakonnik zamierza zamieszkać podczas eksklustracji. O taką zgodę powinien wystąpić przed udzieleniem indultu najwyższy przełożony osobiście

³⁰ Indult eksklustracji udzielony przez najwyższego przełożonego, za zgodą jego rady, na okres krótszy niż trzy lata może być przedłużony przez tegoż przełożonego w taki sposób, aby łączny czas eksklustracji i jej ewentualnych przedłużeń nie przekroczył trzech lat. Prawodawca nie zabrania najwyższemu przełożonemu udzielenie kolejnego indultu eksklustracji, jeśli po powrocie zakonnika z eksklustracji do wyznaczonego domu instytutu pojawiła się nowa poważna przyczyna przemawiająca za udzieleniem eksklustracji. Jednakże intencyjny powrót do wspólnoty i czasowe podjęcie obowiązków życia wspólnotowego w celu otrzymania kolejnego indultu eksklustracji należy uznać za nadużycie.

³¹ Por. kan. 620 KPK/83.

bądź za pośrednictwem innego przełożonego, od którego zakonnik pozostaje w zależności. Jeśli instytut jest podzielony na prowincję lub części zrównane z prowincją wówczas będzie to ich bezpośredni przełożony wyższy.

Gdyby jednak zakonnik bezpośrednio przedłożył najwyższemu przełożonemu prośbę o indult eksklaustracji, pomijając tym samym przełożonego prowincji lub innej części zrównanej z prowincją, wówczas najwyższy przełożony powinien działać w takim wypadku w porozumieniu z tymże przełożonym, prosząc go o uzupełnienia niezbędnych informacji czy dostarczenie stosownych dokumentów w celu właściwego rozpoznania sprawy.

Natomiast prośby adresowane do Stolicy Apostolskiej lub do biskupa diecezjalnego w sprawie przedłużenia okresu eksklaustracji lub jej udzielenia na okres przekraczający trzechlecie są przedkładane za pośrednictwem najwyższego przełożonego, który – według przyjętej praktyki Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego – jest zobowiązany dołączyć opinię własną i swojej rady. Ponadto w dokumentacji nie może zabraknąć życiorysu zakonnika, zawierającego ważniejsze etapy i wydarzenia z życia, jak też z okresu formacji i służby zakonnej czy posługi kapłańskiej. Nadto w przypadku prośby o przedłużenie okresu eksklaustracji należy dołączyć kopię dekretu najwyższego przełożonego generalnego udzielającego indultu eksklaustracji. Dokumentacja przesyłana do Stolicy Apostolskiej winna być sporządzona w języku łacińskim lub w jednym z języków kongresowych.

2.3. Władza udzielająca

Eksklaustracja zwykła na okres nieprzekraczający trzech lat jest udzielana wyłącznie na prośbę zainteresowanego zakonnika przez najwyższego przełożonego instytutu, za zgodą swojej rady. Indult eksklaustracji udzielony bez wymaganej zgody jest nieważny³². Dekret

³² Najwyższy przełożony nie potrzebuje zgody rady, jeśli podjął decyzję o nieudzieleniu indultu. Również tenże przełożony, po uzyskaniu zgody rady za udzieleniem eksklaustracji, może podjąć decyzję o jej nieudzieleniu. Por. V. DE PAOLIS, *La vita*

udzielający eksklustrację powinien być wydany na piśmie. Oprócz podstawowych elementów wspólnych dla każdego dekretu oraz danych osobowych zakonnika, winien on zawierać postanowienia dotyczące okresu eksklustracji³³, miejsca przebywania zakonnika, wykazu obowiązków z których przebywający na eksklustracji zostaje zwolniony, pozbawienia głosu czynnego i biernego, zależności zakonnika od przełożonych zakonnych³⁴, a w przypadku osoby duchownej również od ordynariusza miejsca, a także ewentualną dyspozycję dotyczącą zakazu noszenia stroju zakonnego (kan. 687 KPK/83)³⁵. Dekret powinien przypomnieć także o obowiązku powrotu do instytutu po upływie okresu przebywania na eksklustracji bądź po ustaniu przyczyny, która była jej udzielenia.

Jeżeli zakonnik jest osobą duchowną (diakon, prezbiter), to udzielenie indultu jest uwarunkowane zgodą ordynariusza miejsca jego zamieszkania w czasie eksklustracji. Zgoda ta jest wymagana nie tylko w przypadku zakonnika, który w miejscu przebywania będzie spr-

consecrata ..., dz. cyt., s. 561. Przeciw negatywnej decyzji najwyższego przełożonego można wnieść rekurs do Stolicy Apostolskiej bądź do biskupa diecezjalnego w przypadku przynależności do instytutu na prawie diecezjalnym. Por. Y. SUGAWARA, *Esclaustrazione di un membro dell'istituto religioso (cann. 686-687)*, Periodica de re canonica 97(2008), s. 435; E. McDONOUGH, *Voluntary Exclaustration*, Revier for Religious 57(1990), s. 463-464.

³³ Eksklustracji zwyczajnej można udzielić na czas krótszy niż ten wskazany przez samego zakonnika. Nie może on być jednak dłuższy, gdyż oznaczałoby to zmuszenie zakonnika przez przełożonych do przebywania poza wspólnotą zakonną wbrew jego woli. Takiego faktu nie zakłada eksklustracja zwyczajna, lecz nałożona, która może być udzielana jedynie przez kompetentną władzę kościelną.

³⁴ Przykładem podkreślenia zależności eksklustrowanego zakonnika od przełożonych zakonnych jest umieszczenie w dekretach niektórych instytutów zakonnych, podzielonych na prowincje, następujących słów: „*concede l'indulto di esclaustrazione per la durata di un anno, a partire dal ..., e ne affida la gestione al Superiore provinciale competente*”. W takim dekreście najwyższy przełożony wyraźnie podkreśla zależność zakonnika także od własnego przełożonego prowincjonalnego, który ma w tym przypadku doprecyzowania tej zależności (np. kontakty z przełożonymi instytutu, uczestnictwo w rekolekcjach czy dniach skupieniach, okresowe informacje z pobytu poza wspólnotą).

³⁵ Por. J. TORRES, *Procedimento* ..., dz. cyt., s. 65

wował posługę wynikającą z przyjętych święceń. Jest ona konieczna również w przypadku tych zakonników będących osobami duchownymi, którzy wyraźnie deklarują w prośbie, że nie będą sprawowali tej posługi w sposób publiczny czy też powstrzymają się z indywidualnym sprawowaniem Eucharystii³⁶. Indult eksklustracji udzielony bez wyraźnej zgody ordynariusza miejsca należy uznać za nieważny³⁷.

Przedłużenie indultu eksklustracji lub jego udzielenie na okres przekraczający trzechlecie, jest zarezerwowane Stolicy Apostolskiej³⁸ w odniesieniu do zakonników przynależących do instytutów na prawie papieskim, a biskupowi diecezjalnemu w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym (kan. 686 §1 KPK/83)³⁹. Prawodawca nie podaje ograniczeń czasowych ewentualnego takiego przedłużenia lub udzielenia. Pobyt poza wspólnotą w tym przypadku może być określony bądź nieokreślony, z zastrzeżeniem podjęcia innej decyzji przez kompetentną władzę kościelną. Również władza ta może udzielić indultu na czas trwania przyczyny, która zmusza do zamieszkania poza wspólnotą⁴⁰. Najwyższy przełożony posiada kompetencje przedłużenia jedynie takiego indultu, który był udzielony na okres krótszy niż trzy lata, w taki

³⁶ Takie deklaracje składają zakonnicy duchowni, którzy przeżywają kryzys powołania kapłańskiego i zakonnego. O treści tej deklaracji powinien być poinformowany biskup tej diecezji, na której zakonnik zamierza zamieszkać w czasie eksklustracji.

³⁷ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 63-64; A. CALABRESE, *Istituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, Città del Vaticano 1992, s. 283; E. GAMBARI, *I religiosi nel Codice. Commento ai singoli canoni*, Milano 1984, s. 347.

³⁸ Kompetentną dykasterią będzie Kongregacja instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego oraz Kongregacja Ewangelizacji Narodów w przypadku instytutów bezpośrednio zależnych od teże dykasterii. Jeśli chodzi o instytuty zakonne pozostające pod prawodawstwem KKKW będzie to Kongregacja Kościołów Wschodnich. Por. J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 332.

³⁹ Prawodawca nie precyzuje czy kompetentnym biskupem diecezjalnym do przedłużenia indultu jest biskup na którego terenie znajduje się dom zakonny prawnej przynależności zakonnika bądź też biskup na którego terenie znajduje się dom główny instytutu zakonnego, będący siedzibą najwyższego przełożonego. Większość komentatorów opowiada się za pierwszym rozwiązaniem, stosując analogię do kan. 688 §2 i 700 KPK/83. Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 64; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. 1, Bologna 2011, s. 817-818.

⁴⁰ Por. J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 332.

sposób aby całościowy czas przebywania zakonnika na eksklausuracji nie przekroczył trzech lat⁴¹.

Udzielenie eksklausuracji mniszkom, zachowującym klauzurę papieską bądź konstytucyjną (por. kan. 667 §3), jest wyłączną kompetencją Stolicy Apostolskiej (kan. 686 §2), m.in. z racji ochrony życia kontemplacyjnego i zachowania klauzury. Prawodawca nie wspomina w tym przypadku o granicach czasowych tejże eksklausuracji. Czas przebywania na eksklausuracji określi Stolica Apostolska po przeanalizowaniu prośby zainteresowanej mniszki oraz opinii kompetentnej przełożonej instytutu.

2.4. Ustanie okresu eksklausuracji

Eksklausuracja kończy się wraz z upływem czasu na jaki została udzielona czy też na skutek ustania przyczyny, która była podstawą jej udzielenia, bądź też w następstwie dobrowolnej rezygnacji zainteresowanego zakonnika lub na mocy decyzji udzielającego indultu, podyktowanej dobrem instytutu czy samego zainteresowanego⁴².

Zasadniczo eksklausuracja kończy się wraz z upływem czasu, który został określony w indulcie przez władzę udzielającą. Wówczas zakonnik ma obowiązek powrócić do wspólnoty zakonnej wyznaczonej przez kompetentnego przełożonego bądź też przedłożyć prośbę o przedłużenie eksklausuracji, jeśli uzna że przyczyny pobytu poza wspólnotą zakonną nie ustały.

Eksklausuracja zwyczajna kończy się także po ustaniu przyczyn, które były podstawą jej udzielenia. Jednakże w tym przypadku, w przeciwieństwie do upływu czasu, skutek ten nie następuje automatycznie. Jeśli przyczyna eksklausuracji ustała, to zakonnik powinien poinformować kompetentnego przełożonego wyższego i wrócić do wyzna-

⁴¹ Por. J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 64; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 331. Niektórzy kanoniści nie przyznają takiego prawa najwyższemu przełożonemu. Por. J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, Milano 1989, s. 353-354; Y. SUGAWARA, *Esclaustrazione di un membro ...*, dz. cyt., s. 432.

⁴² Por. J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 331; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico ...*, dz. cyt., s. 818; D. ANDRÉS, *Le forme di vita consacrata. Commentario teologico-giuridico al Codice di diritto canonico*, Roma 2005, s. 633.

czoney wspólnoty. Dzień powrotu powinien być odpowiednio odnotowany w aktach osobowych zakonnika⁴³. Natomiast w przypadku, gdy zakonnik nie powraca do instytutu, wówczas najwyższy przełożony powinien wydać stosowny dekret deklarujący zakończenie eksklaustracji zakonnika z racji ustania przyczyn, dla których jej udzielono. Od dnia jego prawnej notyfikacji bądź od dnia określonego w samym dekrete jest naliczany czas nielegalnego przebywania zakonnika poza wspólnotą, w sytuacji, gdy powrót nie nastąpił w określonym czasie do wyznaczonej wspólnoty zakonnej.

Eksklaustracja ustaje także na skutek dobrowolnej rezygnacji zakonnika z dalszego przebywania na eksklaustracji, o której powinien poinformować najwyższego przełożonego osobiście bądź za pośrednictwem kompetentnych przełożonych. Nie wymaga ona akceptacji ze strony władz instytutu, gdyż przełożeni mają obowiązek przyjąć zakonnika, chyba, że wystąpią uzasadnione przesłanki za wystąpieniem do kompetentnej władzy kościelnej o nałożenie eksklaustracji czy wszczęcia procedury o jego wydalenie z instytutu. Trzeba ponadto zaznaczyć, że sama rezygnacja nie oznacza powrotu do wspólnoty zakonnej. Zakonnik może zdecydować się na inny sposób prawnego uregulowania swojego statusu (np. może wystąpić o przejście do innego instytutu czy też wystąpić o indult odejścia z instytutu).

Zakonnicy, będący osobami duchownymi, dość często otrzymują indult eksklaustracji w celu podjęcia pracy duszpasterskiej w wybranej diecezji przed ewentualnym wystąpieniem do kompetentnej władzy kościelnej o indult definitywnego odejścia z instytutu i przejścia do duchowieństwa diecezjalnego, zgodnie z kan. 693 KPK/83. Zakonnik, który w czasie trwania eksklaustracji w konkretnej diecezji zostanie odesłany z różnych przyczyn przez biskupa diecezjalnego do instytutu prawnej przynależności, powinien powrócić do wspólnoty zakonnej, chyba że znajdzie sobie innego biskupa, który wyrazi zgodę na przeby-

⁴³ Warto w praktyce instytutów zwrócić na to uwagę, m.in. sporządzając taką notkę dla celów dowodowych. Przy braku takiej adnotacji, w przyszłości będzie trudno określić właściwy okres pobytu na eksklaustracji tego zakonnika, który powrócił do życia wspólnotowego przed upływem udzielonego indultem czasu przebywania poza wspólnotą.

wanie na terenie jego diecezji podczas eksklustracji⁴⁴. Jednakże o tej zmianie należy poinformować najwyższego przełożonego instytutu lub kompetentną władzę kościelną, która była autorem udzielenia indultu. Gdyby jednak okazało się, że zakonnik nie znalazł sobie biskupa, który wyraziłby taką zgodę, wówczas najwyższy przełożony powinien wydać dekret deklarujący zakończenie eksklustracji i wezwać zakonnika do powrotu do wyznaczonej wspólnoty.

Zakonnik, który po zakończeniu w jakikolwiek sposób eksklustracji zwyczajnej nie ma zamiaru powrócić do instytutu ani też złożyć prośby o przedłużenie eksklustracji, powinien wystąpić do właściwej władzy kościelnej o indult odejścia z instytutu, o którym mowa w kan. 691-693 KPK/83. W przeciwnym razie jego dalsze przebywanie poza wspólnotą zakonną będzie bezprawne i może być przyczyną wydalenia z instytutu, zgodnie z postanowieniami kan. 696 §1 KPK/83.

3. Eksklustracja nałożona

Druga postać eksklustracji, która pojawiła się w KPK/83, to eksklustracja nałożona (kan. 686 §3 KPK/83). W przeciwieństwie do eksklustracji zwykłej, nie jest ona udzielana na prośbę zainteresowanego zakonnika, lecz jedynie na wniosek najwyższego przełożonego instytutu, działającego za zgodą swojej rady, przez Stolicę Apostolską⁴⁵ lub biskupa diecezjalnego w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym⁴⁶. Ma ona zastosowanie wobec tych zakonników, którzy

⁴⁴ Por. A. CALABRESE, *Istituti di vita consacrata* ..., dz. cyt., s. 284.

⁴⁵ Kompetentną dykasterią do nałożenia eksklustracji będzie Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego oraz Kongregacja Ewangelizacji Narodów i Kongregacja Kościołów Wschodnich w przypadku instytutów odpowiednio od tychże dykasterii zależnych.

⁴⁶ Prawodawca, tak jak przy przedłużaniu eksklustracji zwykłej lub udzielaniu jej na okres przekraczający trzy lata, nie precyzuje czy kompetentnym biskupem diecezjalnym do nałożenia jest biskup na którego terenie znajduje się dom zakonny prawnej przynależności zakonnika bądź też biskup na którego terenie znajduje się dom główny instytutu zakonnego, będący siedzibą najwyższego przełożonego. Większość komentatorów opowiada się, także w tym przypadku, za pierwszym rozwiązaniem, przez analogię do kan. 688 §2 i 700 KPK/83. Por. J. TORRES, *Procedimento* ..., dz. cyt., s. 64; D. ANDRÉS, *Le forme* ..., dz. cyt., s. 635.

z różnych przyczyn stają się uciążliwi w życiu wspólnotowym danego instytutu. Uciążliwość ta ma swe źródło nie tylko w jakimś negatywnym zachowaniu zakonnika, które nie stanowi prawnej przyczyny do wydalenia z instytutu. Poważne zakłócenie życia wspólnotowego może występować nawet bez winy samego zakonnika. Często jest spowodowane jego poważną chorobą psychiczną⁴⁷. Eksklustracja nałożona nie posiada charakteru karnego. W przeciwieństwie do eksklustracji zwykłej, nie jest indultem, lecz środkiem zmuszającym zakonnika, wbrew jego woli, na przebywanie i prowadzenie życia poza wspólnotą własnego instytutu. Jej granice czasowe nie są określone przez prawodawcę. Zależą od przyczyn, które były podstawą wystąpienia najwyższego przełożonego o jej nałożenie oraz od roztropnego uznania kompetentnej władzy kościelnej. Może być udzielona na czas określony bądź nieokreślony. Jak zauważa W. Zubert, eksklustracja nałożona jest dość często pośrednim rozwiązaniem wobec kłopotliwego zakonnika, który nie jest zainteresowany dobrowolnym odejściem z instytutu, a sama uciążliwość zaś nie jest podstawą prawną do jego wydalenia⁴⁸. Stąd też eksklustracja nałożona nie zwalnia z obowiązku zachowania ślubów ani nie wydalą z instytutu. Nakłada jedynie na zakonnika obowiązek przebywania poza wspólnotą, przy zachowaniu prawa przynależności do instytutu oraz wypełnianiu tych obowiązków, które są do pogodzenia z warunkami, w jakich przyszło mu żyć.

Decyzję o nałożeniu na zakonnika eksklustracji podejmuje Stolica Apostolska w przypadku jego przynależności do instytutu na prawie papieskim, albo biskup diecezjalny jeśli chodzi o członka instytutu na prawie diecezjalnym. Ma ona zastosowanie zarówno do zakonnika ślubów wieczystych, jak i czasowych. Wystąpienie o nałożenie eksklustracji wobec zakonnika o profesji czasowej będzie ostatecznością, gdyż przełożeni powinni takiemu kłopotliwemu zakonnikowi doradzić, biorąc przyszłościowy wpływ jego profesji czasowej, możliwość wystąpienia do najwyższego przełożonego o indult odejścia z instytutu

⁴⁷ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 205; J. TORRES, *Procedimento ...*, dz. cyt., s. 69-70.

⁴⁸ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 206.

(kan. 688 §2 KPK/83) bądź, w przypadku corocznych odnowień ślubów, do wyższego przełożonego o zezwolenie na przebywanie poza wspólnotą zakonną aż do upływu czasu profesji zakonnej⁴⁹.

Eksklustracja nałożona jest udzielana jedynie na prośbę najwyższego przełożonego, na którym ciąży obowiązek przygotowania odpowiedniej dokumentacji w celu przedłożenia jej odpowiedniej władzy kościelnej. Należy przede wszystkim starannie podejść do udokumentowania przyczyny, która zmusza władze instytutu do wystąpienia o zastosowanie wobec zakonnika tak drastycznej formy eksklustracji. Trzeba dowieść, że zaistniała przyczyna poważnie zakłóca życie wspólnotowe oraz wykazać, że wszelkie inne środki podejmowane przez przełożonych nie przyniosły poprawy zaistniałej sytuacji⁵⁰. W tym celu wskazane jest zebranie opinii nie tylko przełożonych lokalnych, od których zakonnik w przeszłości bezpośrednio zależał czy obecnie zależy, ale także od pojedynczych zakonników, którzy razem z nim tworzyli wspólnotę zakonną. W przypadku podziału instytutu na prowincje czy inne części, konieczna jest opinia ich przełożonych oraz rad. Jeżeli przyczynę stanowi choroba psychiczna, to niezbędna jest opinia biegłych. Również, w przypadku zakonnika będącego osobą duchowną, należy uzyskać zgodę ordynariusza miejsca, na którego terenie ma on zamieszkać w czasie trwania eksklustracji. Po zebraniu stosownej dokumentacji, najwyższy przełożony przystępuje wraz z członkami swojej rady do rozważenia okoliczności i przyczyny, która stanowi podstawę wystąpienia o nałożenie eksklustracji. W podejmowaniu właściwej decyzji powinni się oni kierować zasadą słuszności i miłości. Dobro instytutu jak i dobro samego zakonnika, który znalazł się w trudnej sytuacji życiowej, powinno być dla najwyższego przełożonego i jego rady najważniejszą przesłanką w rozstrzygnięciu spra-

⁴⁹ Por. kan. 665 §1 KPK/83; J.M. ANAYA TORRES, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 326; J. BEYER, *Il diritto della vita consacrata*, dz. cyt., s. 355.

⁵⁰ Przełożeni, w zależności od zaistniałej przyczyny, nie powinni uchylać się od wezwań zakonnika do poprawy, skorzystać z kanonicznych upomnień, czy też zagrozić wystąpieniem do kompetentnej władzy kościelnej o nałożenie eksklustracji. Por. G. GHIRLANDA, *La problematica della separazione del religioso dal proprio istituto*, w: AA.VV., *Il nuovo diritto dei religiosi*, Roma 1984, s. 193.

wy. Nie mogą oni traktować eksklaustracji nałożonej jako legalnego sposobu pozbywania się zakonników, niewygodnych dla przełożonych oraz poszczególnych wspólnot⁵¹.

Najwyższy przełożony, po uzyskaniu zgody własnej rady, może wystąpić z odpowiednim wnioskiem do kompetentnej władzy kościelnej o nałożenie eksklaustracji, dołączając zebraną dokumentację. Władza ta powinna ocenić przedstawioną jej prośbę, zwracając szczególną uwagę na zasadność nałożenia eksklaustracji w kontekście zachowania zasady słuszości i miłości. Dekret nałożenia eksklaustracji, notyfikowany prawnie zainteresowanemu zakonnikowi, nie wymaga jego zgody w celu wywołania jej skutków. Może on jednak wnieść rekurs do kompetentnej Kongregacji⁵², jeżeli uzna nałożenie eksklaustracji jako decyzję niesprawiedliwą i krzywdzącą jego osobę. Ponadto przysługuje mu prawo wniesienia rekursu do Sygnatury Apostolskiej w przypadku podtrzymania przez kompetentną Kongregację decyzji o eksklaustracji.

Prawodawca nie przewiduje limitów czasowych tejże eksklaustracji. Może być więc ona udzielona na czas określony bądź też nieokreślony. Władza udzielająca może w każdej chwili odwołać dekret nałożenia eksklaustracji czyniąc to z własnej inicjatywy czy też na prośbę najwyższego przełożonego. Tenże przełożony jest zobowiązany poinformować władzę nakładającą eksklaustrację o ustaniu przyczyn, które były podstawą jej nałożenia, oraz o zaistnieniu wszelkich innych okoliczności, które ewentualnie mogą wpłynąć na jej odwołanie. Jeżeli eksklaustracja została nałożona na określony czas, wówczas najwyższy przełożony może wystąpić o jej przedłużenie, wypełniając te same warunki, jak przy postępowaniu o jej nałożenie.

⁵¹ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 206.

⁵² W przypadku instytutów na prawie diecezjalnym rekurs jest przedkładany najpierw biskupowi diecezjalnemu, a następnie kompetentnej Kongregacji, jeśli decyzja o eksklaustracji zostanie podtrzymana. Odpowiednio kompetentnymi Dykasteriami są: Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Kongregacja Ewangelizacji Narodów oraz Kongregacja Kościołów Wschodnich. Por. P. MALECHA, *La separazione ...*, dz. cyt., s. 281-282.

4. Skutki eksklaustracji

Prawodawca w kan. 687 KPK/83 wylicza skutki prawne eksklaustracji. Są one wspólne dla obydwu rodzajów eksklaustracji. Pozostałe zróżnicowane skutki mogą zostać określone w samym dekreście, nie tylko ze względu na jej podział na zwykłą i nałożoną, ale także biorąc pod uwagę przyczyny jej udzielenia czy nałożenia.

Skutki wspólne odnoszące się do obydwu rodzajów eksklaustracji są następujące dla zakonnika:

- zostaje zwolniony z tych obowiązków, których nie można pogodzić z nowymi warunkami życia;
- jest nadal zależny i pozostaje pod opieką swoich przełożonych, a także ordynariusza miejsca, zwłaszcza, gdy jest osobą duchowną;
- może nosić strój własnego instytutu, chyba że w dekrecie eksklaustracyjnym postanowiono inaczej;
- na czas trwania eksklaustracji jest pozbawiony głosu czynnego i biernego.

Zakonnik zostaje zwolniony jedynie z tych obowiązków zakonnych, których nie może wypełnić w nowym miejscu swego przebywania. Będą to przede wszystkim obowiązki wynikające z zachowania życia wspólnotowego, codziennej dyscypliny zakonnej⁵³ oraz ślubu ubóstwa. Większa swoboda w dysponowaniu dobrami materialnymi jest związana z koniecznością samodzielnego utrzymywania się podczas eksklaustracji⁵⁴. Obowiązki, które nie dadzą się pogodzić z nowymi warunkami życia winny zostać określone w dekrecie eksklaustracyjnym bądź uzgodnione z kompetentnymi przełożonymi instytutu. Z pewnością nie mogą dotyczyć materii ślubu czystości.

Eksklaustrowany jest zależny od swoich przełożonych i pozostaje pod ich opieką. Ponadto, jeśli jest osobą duchowną pozostaje pod specjalną opieką ordynariusza miejsca w zakresie sprawowania posługi wynikającej z przyjętych święceń. Szczegóły uzależniania od własnych

⁵³ Por. B.W. ZUBERT, *Komentarz ...*, dz. cyt., s. 207.

⁵⁴ Wszystkie dobra, które eksklaustrowany, tak jak każdy zakonnik, nabywa czy to własnym staraniem, czy też ze względu na instytut, nabywa dla instytutu (por. kan. 668 §3 KPK/83).

przełożonych, jak i od ordynariusza miejsca, powinny być uzgodnione między zainteresowanymi stronami, które są zobowiązane do utrzymywania wzajemnych kontaktów. Instytut nie może się odcinać od zapewnienia eksklaustrowanemu wszelkiej pomocy, także materialnej, gdy ten jej potrzebuje⁵⁵. Natomiast przebywający na eksklaustracji powinien pamiętać, że jest nadal zakonnikiem, prawnie przynależącym do instytutu, mimo iż jest pozbawiony głosu czynnego i biernego. Jeśli uzna za stosowne, może nosić strój zakonny przypisany regułami instytutu, chyba, że indult eksklaustracyjny pozbawia go tego prawa. Na równi z innymi zakonnikami cieszy się przysługującymi dobrami duchownymi. Kompetentni przełożeni instytutu mają prawo interesować się jego życiem zewnętrznym oraz właściwie ingerować, zwłaszcza w tych sytuacjach, w których postawa przebywającego na eksklaustracji kontrastuje z dyscypliną, którą powinna zachować osoba zakonna. Wobec zakonnika w czasie jego pobytu na eksklaustracji, może zostać wszczęte postępowanie o wydalenie z instytutu, jeśli zaistniała ku temu przyczyna określona prawem powszechnym czy własnym.

Zakończenie

Eksklaustracja jest szczególną formą prawnej nieobecności zakonnika poza instytutem prawnej przynależności. W aktualnie obowiązującym prawodawstwie kościelnym spotykamy się z dwoma formami eksklaustracji, a mianowicie z eksklaustracją zwykłą i nałożoną.

Eksklaustrowany nie jest pozbawiony wszystkich swoich praw, jak i obowiązków wynikających z profesji. Jest nadal inkorporowany do własnego instytutu, od którego ma prawo oczekiwać wsparcia duchowego, a w razie konieczności, także i materialnego. Zgodnie z kan. 687 KPK/83 jest jedynie zwolniony z tych obowiązków, które są niemożliwe do pogodzenia z nowymi warunkami życia (m.in. wynikających z życia wspólnotowego, codziennej dyscypliny zakonnej czy ze ślubu ubóstwa). Pozostaje nadal pod opieką swoich przełożonych oraz podlega władzy ordynariusza miejsca, zwłaszcza gdy jest duchownym. Posiada prawo noszenia stroju zakonnego instytutu, jeżeli inaczej nie

⁵⁵ Por. E. GAMBARI, *I religiosi nel Codice ...*, dz. cyt., s. 349.

zastrzeżono w indulcie. Jest pozbawiony głosu zarówno czynnego, jak i biernego.

Exclaustation of a religious in the light of the Canon Law 1983 and its present view in the practice of the religious Institutes

Exclaustation is a particular form of lawful absence of a religious outside of his religious affiliation. In the present ecclesial legislation we come across two forms of exclaustation, namely ordinary exclaustation and imposed one.

Ordinary exclaustation is granted on the request of a religious by the highest superior of the Institute with the consent of his council for the period for no longer than three years. If the religious is a cleric (deacon or priest) the permission is conditioned by the agreement of the ordinary of his future residence.

Its eventual extension, after the period of three years or the granting of the indult for the period beyond three years is reserved to the Holy See in case of the religious who are members of the Institutes on the papal law and the local ordinary in case of the Institutes on the diocesan law (canon 686 §1).

Granting the exclaustation for the contemplative nuns, following the papal enclosure or constitutional one (canon 667 §3) is reserved to the competence of the Holy See (canon 686 §2) in order to protect the contemplative life and its enclosure.

Imposed exclaustation can be granted for important reasons for the request of the highest superior, with the consent of his council, by the Holy See in case of the religious who are members of the Institutes on the papal law and the local ordinary in case of the Institutes on the diocesan law (canon 686 §3).

It is not an indult granted on the request of a religious, by the decision of the competent ecclesial authority, which obliges a religious, even against his will, to reside outside the houses of his religious Institute for essential reasons. It can be applied towards such religious, whose residence in any of the religious houses becomes burdensome or unbearable, even without their own fault (for example: mental illness).

A person to whom exclaustation is applied is not denied all his/her rights and duties which are consequent to the religious profession. He/she remains incorporated to his/her Institute from which he/she can expect spiritual support, and in case of necessity, even material.

According to the canon 687 he/she is only excused from such duties, which become impossible to reconcile with his/her new conditions of life (for

example: consequent to the community life, everyday religious discipline or the vow of poverty).

He/she remains under the supervision and care of his/her religious superiors and under the judicial authority of the local ordinary, especially if he is a clergyman. He/she has a right to wear his/her religious outfit of his/her Institute, if not decided otherwise in the indult. He is deprived both his active and passive vote.

SŁOWA KLUCZOWE: Eksklustracja, eksklustracja zwykła, eksklustracja nałożona, eksklustracja kwalifikowana

KEY WORDS: Exclaustation, voluntary exclaustation, imposed exclaustation, qualified exclaustation